

Karolina Rybicka

Muzeum Narodowe we Wrocławiu

ORCID: 0000-0001-6766-0925

Zarys historii schronisk górskich w Karkonoszach do 1945 r.

Wprowadzenie

Karkonosze od wieków budziły w ludziach skrajne emocje – od lęku, po zachwyt. Fascynowały, prowokowały i przyciągały coraz to liczniejszych śmialców pragnących odkryć tajemnice tych gór i stanąć na szczycie Śnieżki. Dziś nie sposób ustalić, kiedy człowiek dokonał tego po raz pierwszy, ale takie wyprawy stwarzały naturalną potrzebę istnienia choćby prowizorycznych budowli, które dawały schronienie wędrowcom. Na ogół wykorzystywane były w tym celu chaty kurzackie¹, budy pasterskie lub strażnice², które przeważnie były drewnianymi chatami o bardzo prostej konstrukcji, gdzie mieszkali wspólnie ludzie i zwierzęta. Nie istniały jeszcze wówczas obiekty turystyczne oferujące miejsce do odpoczynku, nocleg czy posiłek. Za umowny początek przybierania na sile ruchu turystycznego i pątniczego można uznać ukończenie budowy kaplicy św. Wawrzyńca na szczycie Śnieżki w 1681 r.³. Tego samego wieku sięgają początki aż czterech najstarszych schronisk w Karkonoszach (w kolejności chronologicznej powstania): *Alte Schlesische Baude* (Pod Łabskim Szczytem), *Hampelbaude* (Strzecha Akademicka), *Schlingelbaude* (Na Polanie / im. Bronka Czecha), *Teichbaude* (Samotnia im. Waldemara Siemaszki)⁴.

Prapoczątki-najstarsze schroniska

Najstarsze ze schronisk *Alte Schlesische Baude* powstało pierwotnie jako drewniana buda pełniąca funkcję leśniczówki, która stanowiła własność rodziny von Schaffgotschów. W 1780 r. była to budowla o konstrukcji zrębowej nakryta stromym dachem. W kolejnych

¹ W chatach kurzackich mieszkali robotnicy trudniący się wyrębem i wypalaniem drewna.

² Strażnice były schronami osób strzegących granic państwa czy dóbr okolicznych panów.

³ T. F. Tiede, *Die denkwürdigsten Jahrstage Schlesiens*, Bd. 3., Glatz 1803, s. 163.

⁴ S. Beck, *Die Gebirgsbauden im Riesengebirge*, „Gebirgsfreund. Illustrierte Zeitschrift für Topographie, Geschichte und Touristik des Riesen- und Isergebirges, des Jeschken- und Lausitzter Gebirges, Nordböhmens und des Spreewaldes”, 1897, Jg. 9, nr 6, s. 65-68.

dekadach obiekt ten był zarządzany m.in. przez rodzinę Hallmanów, Erlebachów, czy Franza Maiwalda⁵. Jeszcze przed rokiem 1913 do budynku dobudowano od zachodniej strony obszerną werandę, następnie w 1909 r. zainstalowano tu telefon, a w 1912 r. wymieniono drewnianą sieć wodociągową na żelazną. W drugiej połowie grudnia 1915 r. wybuchł pożar, który doszczętnie strawił obiekt. Jeszcze w czasach Wielkiej Wojny na starych fundamentach wybudowano nowe schronisko – drewniane, o stromym dachu⁶. Znaczącą modernizacją obiektu było zamontowanie w 1925 r. turbiny wiatrowej, co umożliwiło zastąpienie oświetlenia naftowego oświetleniem elektrycznym. W 1938 r. obok istniejącego schroniska powstał nowy budynek z pokojami gościnnymi⁷.

Hampelbaude to kolejne schronisko o równie starym rodowodzie, którego pierwszym właścicielem był prawdopodobnie niejaki Christian Breiter. Był to drewniany parterowy obiekt na planie prostokąta, kryty wysokim dwuspadowym dachem. W zachodniej części tego budynku były pomieszczenia mieszkalne, a we wschodniej gospodarcze i obora⁸. Już od 1696 r. w schronisku wykładano pamiątkowe księgi, w których odwiedzający mogli zostawić swój wpis. Tak też uczynili m.in. Johann Wolfgang von Goethe, John Quincy Adams czy król Fryderyk Wilhelm III wraz z żoną Fryderyką Luizą⁹. Na przestrzeni stuleci obiekt wielokrotnie zmieniał właścicieli, należał do: Johanna Gottfrieda Hampela, Johanna Adolpha, Franza Kraussa, a potem jego syna również Franza i Ottona Kraussa. W drugiej połowie lat 90. XIX w. w miejscu starej drewnianej budy wzniesiono nowe schronisko, którego projekt architektoniczny przygotował Robert Ende ze Ściegien. Był to dwupiętrowy drewniany budynek na kamiennej podmurówce, kryty płaskim dachem¹⁰. Turyści nie nacieszyli się zbyt długo nową „Budą Hampla”, ponieważ w nocy z 31 marca na 1 kwietnia 1906 r. wybuchł pożar, który całkowicie ją strawił¹¹.

Po tym wydarzeniu została ona odbudowana w niemal ekspresowym tempie, a przygotowanie projektu właściciel powierzył firmie „Gebrüder Albert” (Bracia Albertowie), która należała do Karla i Ottona Albertów z Jeleniej Góry. Odbudowany obiekt został oddany do użytku już

⁵ H. Rohkam, *Bauden und Baudenleute, Schreiberhauer Heimatblätter*, H. 1, Breslau 1937, s. 25-39.

⁶ Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Jeleniej Górze (dalej: AP JG), Związek Architektów Niemieckich, Bracia Albert, Architekci w Jeleniej Górze (dalej: ZWA), *Alte Schlesische Baude. Projekt przebudowy i odbudowy, 1910-1916*, sygn. 190, strony nienumerowane.

⁷ J. Suchodolski, *Architektura schronisk górskich w Sudetach*, Wrocław 2014, s. 73.

⁸ H. Gruhn, *Erschließung des Riesengebirges bis 1700*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens”, 1928, Bd. 62, s. 135.

⁹ K. Zacher, *Riesengebirgstouristik vor zweihundert Jahren*, „Der Wanderer im Riesengebirge”, 1903, nr 7, s. 101-105.

¹⁰ AP JG, ZWA, *Hampelbaude. Projekt budowy, odbudowy i przebudowy, [1890]-1924*, sygn. 196, strony nienumerowane.

¹¹ „Der Bote aus dem Riesengebirge: eine Zeitschrift für alle Stände”, 1906, Jg. 94, nr 78.

jesienią 1906 r. Był to przykryty czterospadowym dachem, z mansardowym rozwiązaniem połaci, budynek o konstrukcji kamiennie-żelbetowej, wewnątrz którego znalazła się jadalnia z bufetem, pomieszczenia kuchenne i magazyny oraz pomieszczenie na sprzęt narciarski, natomiast na pierwszym i drugim piętrze było 30 pokoi z centralnym ogrzewaniem¹². Rosnący ruch turystyczny przyczynił się do podjęcia w 1911 r. decyzji o rozbudowie obiektu (dobudowa piętra). W okresie międzywojennym budynek przeszedł jeszcze jedną rozbudowę i modernizację.

Trzeci z kolei obiekt *Schlingelbaude* pierwotnie był drewnianą budą, która w czasie budowy kaplicy św. Wawrzyńca na Śnieżce została zaadaptowana na prowizoryczne schronisko dla robotników. Co więcej, Christian Gryphius wspominał tę budowlę jako miejsce swojego wytchnienia w czasie wędrówki na najwyższą górę Karkonoszy¹³. Obiekt turystyczny z prawdziwego zdarzenia wzniesiono naprzeciwko starego schroniska dopiero w 1894 r. Pomysłodawcą tego przedsięwzięcia był Heinrich Einert, który zlecił przygotowanie projektu Alfredowi Dehmelowi, mistrzowi budowlanemu z Jeleniej Góry. Był to obiekt dwupiętrowy, o konstrukcji murowano-drewnianej, kryty dwuspadowym dachem, stylem architektonicznym nawiązujący do obiektów szwajcarskich. Pierwotnie planowano prowadzenie w nowym schronisku działalności leczniczej i nawet poczyniono w tym kierunku pewne przygotowania (zakupiono wanny). Ostatecznie zrezygnowano z tego pomysłu i utworzono typowe schronisko górskie¹⁴. W 1908 r. właścicielem obu schronisk stał się hrabia von Schaffgotsch, który następnie wydzierżawił je Heinrichowi Scholzowi, karczmarzowi z Borowic. Budynek przeszedł kilka modernizacji i rozbudów, podczas których m.in. obudowano istniejące werandy i balkony, zwiększono liczbę miejsc noclegowych do 50 i unowocześniono wyposażenie¹⁵. Na koniec schronisko zostało przekształcone w górski hotel (Berghotel) o podwyższonym standardzie¹⁶. Co interesujące, stara drewniana buda przetrwała aż do 1955 r., po czym została rozebrana.

Grupę tę zamyka schronisko *Kleine Teichbaude*, które powstało jako niewielka drewniana chata dla strażnika sprawującego opiekę nad należącą do rodziny von Schaffgotschów

¹² *Die neue „Hampelbaude“ im Riesengebirge*, „Ostdeutsche Bauzeitung“, März 1907, nr 26/30, s. 134-135.

¹³ „Der Wanderer im Riesengebirge“, 1922, Jg. 42, nr 10, s. 79.

¹⁴ J. Suchodolski, op. cit., s. 102.

¹⁵ AP JG, ZWA, *Schlingelbaude. Projekt rozbudowy i przebudowy*, sygn. 195, strony nienumerowane.

¹⁶ Archiwum Państwowe we Wrocławiu (dalej: AP WR), Akta majątku Schaffgotschów w Cieplicach Śląskich (dalej: ASC), *Bau-Akten über Schlingelbaude Brückenberg*, sygn. 40 (Sect. B Fach. 12 Nr 3), strony nienumerowane.

z Cieplic hodowla pstrągów w stawie¹⁷. W 1831 r. właścicielem tego budynku stał się nieznany z imienia Häring, który osiedlił się w niej wraz ze swoim czteroletnim synem, Carlem. Pogarszający się stan techniczny drewnianej budowli, przyczynił się do podjęcia decyzji o jej rozbiorce w 1872 r. Niespełna dekadę później dorosły już Carl zlecił budowę zupełnie nowego obiektu turystycznego. Kiedy się okazało, że to przedsięwzięcie będzie o wiele droższe niż zakładał, za 4 tys. talarów sprzedał chatę w 1891 r. Heinrichowi Richterowi z Miłkowa. Nowy gospodarz schroniska *Kleine Teichbaude* przygotował dla turystów dwa pokoje i wznosił na dachu małą wieżyczkę¹⁸. W 1918 r. to schronisko nad górskim stawem nabył Franz Kraus, który kilka lat później zlecił jego rozbudowę. Projekt opracowała jeleniogórska firma braci Albertów, która miała już na swoim koncie kilka takich realizacji. W latach 1922-1923 do istniejącego budynku dobudowano skrzydło zachodnie, powiększając tym samym bazę noclegową. Prace budowlane prowadził Gustav Gräbel – cieśla z Karpacza¹⁹. Wypada wspomnieć, że od 1924 r. schronisko to stało się obiektem całorocznym, nie – jak dotąd – sezonowym. W latach 30. XX w. kupił je Paul Hasse, który do współpracy przy rozbudowie zaprosił jeleniogórskich architektów – braci Albertów. W czasie realizacji ich koncepcji powiększono część północną i wschodnią, co przełożyło się na wzrost liczby miejsc noclegowych. Pojawiła się także dodatkowa przestrzeń w postaci sali zbiorowej oraz większego zaplecza gospodarczego²⁰. Była to ostatnia rozbudowa tego obiektu przed II wojną światową.

Wzrost ruchu turystycznego

Prawdziwą rewolucję przyniósł wiek XIX. Już w 1813 r. został oficjalnie mianowany pierwszy przewodnik górski-Franz Pabel z Karłowa. Zaledwie cztery lata później przewodnictwo górskie uzyskało formy organizacyjne, a w 1822 r. wprowadzono legitymacje dla przewodników. Zaczęły też się ukazywać pierwsze przewodniki turystyczne²¹. Co więcej, w 1837 r. za sprawą hrabiego Leopolda Christiana Gottharda von Schaffgotscha wzniesione zostało schronisko *Schnee grubenbaude* (Nad Śnieżnymi Kotłami) – pierwszy tego typu obiekt służący wyłącznie celom turystycznym. Ten niewielki drewniany budynek z dwuspadowym dachem dysponował tylko dwoma miejscami noclegowymi oraz jadalnią z dwoma stołami z

¹⁷ S. Beck, op. cit., s. 65-68.

¹⁸ I. Łaborewicz (red.), *Schroniska turystyczne Karkonoszy i Gór Izerskich w Polsce oraz Czechach*, Jelenia Góra 2015, s. 12.

¹⁹ AP JG, ZWA, *Kleine Teich Baude. Projekt rozbudowy i przebudowy*, sygn. 194, strony nienumerowane.

²⁰ AP WR, ASC, *Bau-Akten über Grossen Teich und Kleinen Teich*, sygn. 597 (Sect. VI Fach. 13 Nr 26), strony nienumerowane.

²¹ J. Suchodolski, op. cit., s. 13.

sześcioma krzesłami. Pierwszym zarządcą tego miejsca został Friedrich Sommer z Cieplic Śląskich²². Nie było to jedyne działanie podjęte przez von Schaffgotschów na tym terenie: z ich inicjatywy wybudowano też kilka karkonoskich schronisk i wytyczono szlaki turystyczne. Jednak ruch turystyczny prawdziwego rozpędu nabrał dopiero w drugiej połowie XIX w. Stało się to za sprawą budowy dróg, wielu linii kolejowych oraz nowo powstałych towarzystw górskich. Jako pierwsze w 1880 r. w Jeleniej Górze z inicjatywy Theodora Donata z Mysłakowic powstało *Riesengebirgsverein* (Towarzystwo Karkonoskie)²³. Następnie powołano kolejne: *Glatzer Gebirgsverein* (Kłodzkie Towarzystwo Górskie), *Eulengebirgsverein* (Towarzystwo Sowiogórskie), *Waldenburger Gebirgsverein* (Wałbrzyskie Towarzystwo Górskie), oraz ich oddziały w mniejszych dolnośląskich miejscowościach. Organizacje te zajmowały się przede wszystkim popularyzacją turystyki górskiej i krajoznawczej, budową dróg i szlaków górskich, schronisk, punktów i wież widokowych, miejsc odpoczynku. Wypada wspomnieć, że w tym czasie coraz to większym zainteresowaniem zaczęły cieszyć się sporty zimowe, których w te strony przyciągały dogodne warunki naturalne do ich uprawiania oraz stale rozbudowywana infrastruktura²⁴.

Boom budowlany

Od drugiej połowy XIX w. do wybuchu pierwszej wojny światowej trwał pierwszy okres boomu budowlanego, w wyniku którego powstawały w Karkonoszach obiekty turystyczne, a te już istniejące były gruntownie przebudowywane i modernizowane. W żadnym wypadku nie przypominały one tych pierwszych prowizorycznych, drewnianych konstrukcji, które dawały schronienie wędrowcom. Już w 1850 r. zostaje wzniesione pierwsze schronisko górskie na Śnieżce²⁵. Inwestycja ta okazała się jednak dla jej właściciela Friedricha Sommera niezmiernie kosztowna, ponieważ obiekt aż dwukrotnie został strawiony przez pożar i tyle samo razy był odbudowywany²⁶. Dopiero trzeci z kolei budynek tego schroniska, o nazwie *Preussische Baude* (Na Śnieżce) – piętrowy, kryty stromym dwuspadowym dachem, z 26 pokojami gościnnymi, które mogły pomieścić łącznie 100 osób – przetrwał ponad sto lat²⁷. Turyści korzystający w nim z noclegu chętnie obserwowali wschód słońca. Od 1872 r. w schronisku działała agencja pocztowa – była wtedy najwyżej położoną tego typu placówką

²² H. Rohkam, op. cit., s. 68.

²³ „Der Wanderer im Riesengebirge”, 1881, nr 1, s. 2.

²⁴ T. Przerwa, *Sporty zimowe w przedwojennych Karkonoszach*, „Karkonosze”, 2016, nr 1, s. 3.

²⁵ I. Łaborewicz (red.), op. cit., s. 6.

²⁶ „Wiener Zeitung”, 30.10.1857, s. 5.

²⁷ AP WR, ASC, *Schneekoppenbaude*, sygn. 546/65, strony nienumerowane.

w Prusach. Warto nadmienić, że od 1880 r. w schronisku *Preussische Baude* funkcjonowała także stacja meteorologiczna, dla której w latach 1889-1890 wybudowano oddzielny budynek²⁸. W czasie II wojny światowej schronisko zostało zamknięte dla turystów i przekształcono je w obiekt wojskowy: zainstalowano urządzenia nadawcze oraz szyfrowe, a stacja meteorologiczna była wykorzystywana na potrzeby Luftwaffe. Wypada jeszcze wspomnieć o schronisku o nazwie *Heldmannbaude* (późniejszy Dom Śląski), które zostało wzniesione na Przełęczy pod Śnieżką w 1847 r. i do czasu pożaru w 1888 r. służyło turystom.

Później, bo w latach 80. i 90. XX w. powstały kolejne schroniska o imponującej formie, takie jak *Prinz-Heinrichbaude* (im. Księcia Henryka), *Schnee grubenbaude* (Nad Śnieżnymi Kotłami), czy omówione już wcześniej *Schlingelbaude*. Nowoczesny obiekt turystyczny nad krawędzią Kotła Wielkiego Stawu na wschodnim zboczu Smogorni został wzniesiony dzięki staraniom Towarzystwa Karkonoskiego. Był to kryty dwuspadowym dachem trzykondygnacyjny budynek o konstrukcji drewniano-kamiennej (kamień wykorzystano do budowy piwnic i parteru)²⁹. Ze zlokalizowanej od północy werandy roztaczał się wspaniały widok na Kotlinę Jeleniogórską. Do dyspozycji turystów było 70 miejsc noclegowych. Początkowo schronisko miało nosić nazwę *Baude am Mittagstein* (Schronisko przy Słoneczniku), ale koncepcja ta uległa zmianie po wizycie księcia Henryka Hohenzollerna i jego małżonki – Ireny Hessen-Darmstadt, którzy spędzali swój miesiąc miodowy w pałacu w Mysłakowicach. Po tym znaczącym wydarzeniu postanowiono nadać schronisku imię brata cesarza Wilhelma II – *Prinz-Heinrichbaude* (im. Księcia Henryka). Uroczyste otwarcie obiektu miało miejsce 8 czerwca 1889 r. W schronisku wyraźnie zaznaczono, kto jest jego patronem – pod werandą, na kamiennym cokole umieszczono popiersie księcia Henryka. Pod koniec XIX w. do budynku schroniska doprowadzono linię telefoniczną. W latach 30. XX w. obiekt przeszedł jedyną w swych dziejach przebudowę, a opracowanie jej projektu powierzono firmie architektonicznej „Gebrüder Albert”³⁰.

Choć początki schroniska nad Śnieżnymi Kotłami sięgają lat 30. XIX w., to jednak dopiero w 1892 r. przedsiębiorcza rodzina von Schaffgotschów decyzję o wzniesieniu w tym miejscu zupełnie nowego i większego schroniska. Według planów miał to być jeden z największych obiektów tego typu w Karkonoszach. Autorem projektu architektonicznego i kierownikiem

²⁸ AP JG, ZWA, *Deutsche Baude aud der Schneekoppe. Projekt przebudowy*, sygn. 203, strony nienumerowane.

²⁹ J. Suchodolski, op. cit., s. 106.

³⁰ AP WR, ASC, *Bau-Akten über Prinz Heinrich Baude*, sygn. 39 (Sect. B Fach. 12 Nr 2), strony nienumerowane.

budowy był architekt Daubach. Prace budowlane prowadzono w latach 1895-1897³¹. Głównym budulcem były granitowe bloki, których transport na miejsce budowy w warunkach górskich był niemałym wyczynem. Schronisko (będące raczej górskim hotelem) odznaczało się niekonwencjonalną formą, ponieważ miało siedmiopiętrową wieżę widokową. Co interesujące, na wieży zainstalowano sygnalizację świetlną informującą o wolnych miejscach w schronisku i wskazującą drogę podczas nocnej wędrówki. Obiekt dysponował pięcioma salami restauracyjnymi i 60 pokojami. W okresie międzywojennym był kilkakrotnie przebudowywany (w latach 1920, 1928, 1936 i 1942)³². W 1905 r. do schroniska doprowadzono linię telefoniczną. Od 1916 r. dzierżawcą obiektu był Teichmann, w 1929 r. jego obowiązki przejął Alfred Gubisch. W czasie II wojny światowej w budynku urządzono ośrodek wypoczynkowy Luftwaffe, a w 1944 r. uruchomiono tu stację radiolokacyjną.

W istniejących już schroniskach: *Alte Schlesische Baude*, *Hampelbaude*, *Teichbaude*, *Neue Schlesische Baude* (na Hali Szrenickiej) przeprowadzono liczne przebudowy i modernizacje, które dostosowały je do pełnienia wyłącznie funkcji turystycznej. Spośród takich udogodnień warto wymienić np. zainstalowanie telefonu, centralnego ogrzewania czy oświetlenia elektrycznego³³.

Okres międzywojenny

Okres międzywojenny przyniósł kolejną falę inwestycji w Karkonoszach, wówczas powstało kilka nowych obiektów, liczne przebudowy istniejących już schronisk, które zmieniły je w luksusowe górskie hotele. Jedną z takich inwestycji był budynek wzniesiony w latach 1921-1922 na Przełęczy pod Śnieżką z inicjatywy Hugona Teichmanna-schronisko o nazwie *Schlesier im Riesengebirge* (Dom Śląski). Wrocławski architekt Herbert Eras zaprojektował piętrowy obiekt o tzw. schodkowej lub piramidalnej formie dachu, przy czym parter oraz piętro zostały oszalowane deskami, a poddasze i dach pokryto płytkami eternitu³⁴. Takie rozwiązanie zostało zastosowane w kilku sudeckich schroniskach wybudowanych w okresie międzywojennym. Do dyspozycji gości było 66 miejsc noclegowych rozmieszczonych w pokojach 1-, 2- i 3-osobowych z węzłami sanitarnymi, a także ok. 60 miejsc w salach zbiorowych. W 1923 r. powierzchnię jadalni zwiększono poprzez dodanie oszklonej werandy

³¹ H. Rohkam, op. cit., s. 69-70.

³² AP WR, ASC, *Bau-Akten über Schneeegrubenbaude*, t. I-VII, sygn. 558-564 (Sect. VI Fach. 13 Nr 7), strony nienumerowane.

³³ J. Suchodolski, op. cit., s. 16.

³⁴ *Das Schlesierhaus im Riesengebirge*, „Ostdeutsche Bauzeitung”, September 1924, nr 52/25, s. 382.

o szerokości 5 m. Co więcej, turyści mogli skorzystać z telefonu oraz suszarki do ubrań na gorące powietrze. Hugo Teichmann chciał zrobić użytek z silnych wiatrów występujących u podnóża Śnieżki i zdecydował się na dość ekstremalny krok, jakim była budowa turbiny powietrznej obok schroniska. Turbina miała 22 m wysokości, średnica koła wynosiła 15 m, a moc 40 KM (warto nadmienić, że było to największe tego typu urządzenie na terenie ówczesnych Niemiec). Ta eksperymentalna konstrukcja powstała w połowie 1924 r., ale nie przetrwała zbyt długo, bo prawdopodobnie na przełomie 1924 i 1925 r. została zniszczona podczas silnej burzy³⁵.

Równolegle powstawało schronisko *Reifträgerbaude* na szczycie Szrenicy dla rodziny Endlerów, która po wprowadzeniu nowego prawa w Czechach musiała opuścić *Vosecką boudę* – stare schronisko po czeskiej stronie. Projekt architektoniczny schroniska po śląskiej stronie opracowali jeleniogórscy architekci – bracia Albertowie³⁶. Położenie kamienia węgielnego pod budowę miało miejsce 11 września 1921 r., a gotowy obiekt oddano do użytku 19 grudnia 1922 r. Był to dwupiętrowy budynek o zwartej formie, kryty czterospadowym, naczółkowym dachem z wieloma lukarnami³⁷. Trzeba zaznaczyć, że miejsce pod budowę schroniska zostało wybrane mało rozważnie, ponieważ często występowały tu silne wiatry, szadź i długotrwałe opady.

W 1922 r. wzniesiono na Przełęczy Okraj nowy i większy obiekt turystyczny, który otrzymał nazwę *Schlesische Grenzbaude*, czasem pojawiał się także pod nazwą *Neue Preussische Grenzbaude*³⁸. Budynek o drewnianej konstrukcji stanął na kamiennej podmurówce i kryty był stromym dwuspadowym dachem. Całość utrzymana była w regionalnym stylu sudeckim³⁹. Warto dodać, że w obiekcie mieściło się także schronisko młodzieżowe *Storchennest* (Bocianie Gniazdo) oraz urząd pocztowy. Naprzeciwko stał drugi budynek, o bliżej nieokreślonej funkcji (z dużym prawdopodobieństwem mógł być to urząd celny z uwagi na przejście graniczne).

Ostatnią inwestycją zrealizowaną przed Wielkim Kryzysem (1929-1933) było schronisko młodzieżowe *Jugendkammhaus Rübezahl* na zboczu Małego Szyszaka, tuż powyżej Przełęczy Karkonoskiej, zostało wybudowane na zlecenie Prezydium Rejencji Legnickiej. Jego projekt architektoniczny wyłoniono w ramach konkursu, do którego swoje prace zgłosiło czterech

³⁵ I. Łaborewicz (red.), op. cit., s. 8.

³⁶ AP JG, ZWA, *Reifträgerbaude. Projekt nowej budowy i rozbudowy*, sygn. 198, strony nienumerowane.

³⁷ H. Rohkam, op. cit., s. 74-77.

³⁸ AP JG, ZWA, *Neue Deutsche Grenz Baude. Projekt przebudowy*, sygn. 206, strony nienumerowane.

³⁹ J. Suchodolski, op. cit., s. 149.

architektów. Zwyciężyła koncepcja architekta z Wrocławia – Herberta Erasa. Stworzył on budynek o zwartej bryle, z dachem w formie schodkowo-piramidalnej. Prace budowlane wykonała w 1928 r. rodzinna firma Exnerów. Do dyspozycji gości były m.in. sale jadalne, kilkusobowe pokoje, sale zbiorowe z zespołami łazienek i tarasy widokowe⁴⁰. Przeznaczony dla młodzieży nowy obiekt turystyczny otrzymał nazwę *Jugendkammhaus Rübezahl*, jednak kilka lat później, po 1933 r., został przejęty przez Hitlerjugend i nadano mu nową nazwę: *Adolf-Baude*. W czasie II wojny światowej urządzono w nim dom wypoczynkowy dla oficerów.

Podsumowanie

Wybuch II wojny światowej wyraźnie wyhamował, a nawet zatrzymał rozwój obiektów turystycznych w Karkonoszach. Niektóre z nich bardzo mocno ograniczyły swoją dotychczasową działalność, inne z kolei zostały zmilitaryzowane lub przekształcone w ośrodki wypoczynkowe dla żołnierzy. W czasie działań wojennych schroniska nie ucierpiały – ich dewastacja rozpoczęła się po zakończeniu wojny. Budynki schronisk zostały w większości opuszczone przez niemieckich gospodarzy i przynajmniej przez kilka miesięcy stały puste i niezabezpieczone w żaden sposób, co było niejako zaproszeniem dla szabrowników i wandalów. Pierwszym polskim stowarzyszeniem, które przejęło karkonoskie schroniska, było Dolnośląskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze. Już w 1946 r. dzięki jego staraniom zostało otwartych aż 11 z nich. Zarząd nad nimi przejął następnie oddział Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, a po nim, w latach 50. XX w., Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, które zajmowało się wydzierżawianiem schronisk osobom prywatnym. Po 1989 r. niektóre schroniska stały się własnością prywatną, a pozostałe do dziś należą do PTTK.

Spośród 17 górskich schronisk działających w Karkonoszach przed II wojną światową trzy zniknęły bezpowrotnie, jedno zmieniło swoją pierwotną funkcję, jedno zostało zamknięte, a pozostałe nadal oferują turystom schronienie, posiłki, a czasem nocleg. Niektóre z nich zachowały swoją oryginalną formę architektoniczną i wystrój. Przedwojenna sieć karkonoskich schronisk przestała istnieć i dziś mało prawdopodobne jest odtworzenie jej w dawnym kształcie.

⁴⁰ *Jugendherberge am Spindlerpass*, „Ostdeutsche Bauzeitung”, September 1928, nr 73/12, s. 457.

Bibliografia:

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe we Wrocławiu

-Akta majątku Schaffgotschów w Cieplicach Śląskich

Bau-Akten über Prinz Heinrich Baude, sygn. 39 (Sect. B Fach. 12 Nr 2).

Bau-Akten über Schlingelbaude Brückenberg, sygn. 40 (Sect. B Fach. 12 Nr 3).

Schneekoppenbaude, sygn. 546/65.

Bau-Akten über Schnee grubenbaude, t. I-VII, sygn. 558-564 (Sect. VI Fach. 13 Nr 7).

Bau-Akten über Grossen Teich und Kleinen Teich, sygn. 597 (Sect. VI Fach. 13 Nr 26).

Archiwum Państwowe we Wrocławiu Oddział w Jeleniej Górze

- Związek Architektów Niemieckich, Bracia Albert, Architekci w Jeleniej Górze

Alte Schlesische Baude. Projekt przebudowy i odbudowy, 1910-1916, sygn. 190.

Kleine Teich Baude. Projekt rozbudowy i przebudowy, sygn. 194.

Schlingelbaude. Projekt rozbudowy i przebudowy, sygn. 195.

Hampelbaude. Projekt budowy, odbudowy i przebudowy, [1890]-1924, sygn. 196.

Reifträgerbaude. Projekt nowej budowy i rozbudowy, sygn. 198.

Deutsche Baude auf der Schneekoppe. Projekt przebudowy, sygn. 203.

Neue Deutsche Grenz Baude. Projekt przebudowy, sygn. 206.

Opracowania i artykuły

Beck S., *Die Gebirgsbauden im Riesengebirge*, „Gebirgsfreund. Illustrierte Zeitschrift für Topographie, Geschichte und Touristik des Riesen- und Isergebirges, des Jeschken- und Lausitzer Gebirges, Nordböhmens und des Spreewaldes”, 1897, Jg. 9, nr 6, s. 65-68.

Gruhn H., *Erschließung des Riesengebirges bis 1700*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens”, 1928, Bd. 62, s. 135-137.

Łaborewicz I. (red.), *Schroniska turystyczne Karkonoszy i Gór Izerskich w Polsce oraz Czechach*, Jelenia Góra 2015.

Przerwa T., *Sporty zimowe w przedwojennych Karkonoszach*, „Karkonosze”, 2016, nr 1, s. 3.

Rohkam H., *Bauden und Baudenleute*, *Schreiberhauer Heimatblätter*, H. 1, Breslau 1937.

Suchodolski J., *Architektura schronisk górskich w Sudetach*, Wrocław 2014.

Tiede T. F., *Die denkwürdigsten Jahrstage Schlesiens*, Bd. 3., Glatz 1803.

Zacher K., *Riesengebirgstouristik vor zweihundert Jahren*, „Der Wanderer im Riesengebirge”, 1903, nr 7, s. 101-105.

Prasa

„Wiener Zeitung”, 30.10.1857.

„Der Wanderer im Riesengebirge”, 1922, Jg. 42, nr 10.

„Der Bote aus dem Riesengebirge: eine Zeitschrift für alle Stände”, 1906, Jg. 94, nr 78.

Die neue „Hampelbaude” im Riesengebirge, „Ostdeutsche Bauzeitung”, März 1907, nr 26/30, s. 134-135.

Das Schlesierhaus im Riesengebirge, „Ostdeutsche Bauzeitung”, September 1924, nr 52/25, s. 382.

Jugendherberge am Spindlerpass, „Ostdeutsche Bauzeitung”, September 1928, nr 73/12, s. 457.

Słowa kluczowe: schroniska górskie, Karkonosze, Dolny Śląsk, turystyka

Artykuł przedstawia zarys przedwojennej historii schronisk górskich w Karkonoszach. Początki najstarszych obiektów sięgają XVII w., ale dopiero w XIX w. zaczęły powstawać obiekty poświęcone celom turystycznym. W okresie boomu budowlanego powstały okazałe hotele górskie, oferujące stosowne zaplecze i liczne udogodnienia. Wszystkie karkonoskie schroniska przetrwały II wojnę światową, a kilka z nich przestało istnieć po 1945 r.